

ԱԼՎԱՐԴ ՔԻԼԱՐՁՅԱՆ
ԵՊՀ Ժամանակակից հայոց լեզվի
ամբիոնի հայցորդ

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ-ՉԵՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՃԱԿԱՆ
ԱՐԺԵՔԸ ՎԱՀԱՆ ԹԵՔԵՅԱՆԻ ՉԱՓԱԾՈՅՈՒՄ

«Բառերի քերականական դրույթը՝ հոլովները, ածանցները, խոնարհումը, դերանունների միաձևությունը, ինչպես նաև համաձայնությունը լեզվի կոնսրուկցիոն վիճակն են, նրա հիմնական, օրգանական դրույթը, որին դիպչել չի կարելի առանց ընդհանուր թույլտվության», - գրում է Դ.Դեմիրճյանը¹: Մեծ գրողն իրականում ճիշտ է, սակայն հարազատ ու հավատարիմ մնալ լեզվի քերականական օրենքներին, դեռևս չի նշանակում, թե գրողն ընդհանրապես իրավունք չունի ընդունված ձևերից ու կանոններից որևէ շեղում կատարելու: Ի վերջո, մայրենի լեզվի քերականությունը, նախընտրելի իրացումները միննույն արտահայտությունը չեն գտնում բոլոր հեղինակների մոտ: Յուրաքանչյուրն ընտրում է միայն իրեն, իր լեզվամտածողությանը, իր աշխարհընկալմանն ու իր ասելիքին հարմար լեզվառճական կառույցներ. դրանցով էլ ձևավորվում է գրողների անհատական խոսքարվետը: Գրողը երբեմն խախտում է լեզվում ընդունված քերականական օրենքները, որոնք, իհարկե, պետք է առանձին ուսումնասիրել և որոնց օգնությամբ էլ պարզել հեղինակի անհատական ոճը, գրական նորմից շեղումները և այլն: Այս առիթով Լ. Եզեկյանը գրում է. «Գեղարվեստական երկի քերականական կառուցվածքի ուսումնասիրությունը հիմնականում կարող է ունենալ երկու նպատակադրում. առաջինը՝ զուտ լեզվական-քերականական առումով և երկրորդ՝ ոճական-ռճաբանական, երբ քերականական որևէ իրողության կիրառությունը մատնանշելուց բացի տրվում է նաև դրանց ոճական երանգավորումը՝ իբրև միևնույն քերականական ձևի հոմանշային տարբերակ: Այս դեպքում արդեն լեզվական յուրաքանչյուր իրողություն դիտվում է որպես ոճային»²: Ա.Պապոյանն էլ գրում է. «Գրական ամեն մի ստեղծագործություն՝ արձակ թե չափածո, իր նյութից, բնույթից ելնելով, պահանջում է լեզվական-արտահայտչական համապատասխան միջոցներ,

¹ Դ.Դեմիրճյան, Ժամանակակից հայ գրական լեզվի զարգացման տենդենցները, ԵԺ, հ. 8, Երևան, 1963, էջ 381:

² Տե՛ս Լ.Եզեկյան, Գրակ., աշխ. ձև., էջ 133:

բառական միավորների ու գուգորությունների, քերականական-շարահյուսական որոշակի կառուցվածքների ընտրություն ու գործածություն»³:

Վահան Թեքեյանն այն եզակի բանաստեղծներից է, որոնք իրենց ստեղծագործություններում ջանացել են առավելագույնս հավատարիմ մնալ և նույնիսկ նորմավորել արևմտահայ գրական լեզվի քերականական իրողությունները: Ահա թե ինչու նույնիսկ առկա որոշակի քերականական շեղումները, որոնք նկատել ենք նրա վաղ շրջանի բանաստեղծություններն ուսումնասիրելիս, խիստ պատճառաբանված են ու խոր հիմքեր ունեն:

Գաղտնիք չէ, որ Վահան Թեքեյանը մեծ չափով նպաստել է հայ նոր գրական լեզվի զարգացման ընթացքին, նրա քերականական իրողությունների միօրինականացմանը, ժողովրդայնացմանը:

Եվ չնայած, որ ոճի մասին ունեցած իր կարծիքներով Թեքեյանն ուղղակիորեն իր ժամանակի ազդեցության տակ էր, և ոճի թեքեյանական դիտարկումներն առանձնապես հետաքրքիր և ուսանելի զարգացումներ չունեցան⁴, ամբողջ կյանքում կրկնում է իր նույն միտքը. «Ոճերը իմ աչքիս մարմիններուն պես կիերևան: Ոճը ուղղել՝ կը նշանակէ ուղղել գաղափարը: ...Լաւագոյն ոճի գաղտնիքը կը կայանայ ոչ ուրիշ բանի՝ քան մեկ ոճի յայտնագործման մեջ, որուն մեջ է յուզուած մարդը՝ ճշգրիտ, պայծառատես, կենսուրախ գաղափարի մարդը: Լաւագոյն ոճի վարդապետութիւնը այս է»⁵:

Թեքեյանի բանաստեղծական խոսքին բնորոշ է նաև քերականական իրողությունների միջոցով ոճական խնդիրների լուծումը: Գրողի խոսքարվեստում քերականական ընդհանուր օրինաչափությունները յուրահատուկ դրսևորում են գտնում, իսկ գրական նորմայից կատարված շեղումները շատ հաճախ ոճական նշանակալից արժեք են ձեռք բերում:

Սակայն Թեքեյանն իր ստեղծագործություններում հիմնականում ճիշտ է արտացոլել հայոց լեզվի հոլովական համակարգի առանձնահատկությունները: Նրա չափածոյում հանդիպում են հոլովական անկանոնություններ ու որոշակի խախտումներ, սակայն գերակշռում են գրական լեզվի նորմային ենթարկվող իրողությունները:

Թեքեյանը հմտորեն օգտվել է ձևաբանության ընձեռած ոճական հնարավորություններից՝ միաժամանակ նպաստելով քերականական մի շարք իրողությունների միօրինակացմանը: Բանաստեղծն իր ստեղծա-

³ Տե՛ս Ա. Պապոյան, Զ.յ, ու., էջ 21:

⁴ Տե՛ս Ա. Յու. Ավետիսյան, Արևմտահայ բանաստեղծության լեզուն, Ե., 2002, էջ 244:

⁵ Նույն տեղում:

գործություններում որպես ոճական միջոց հաճախ է գործածում հոլովական զուգաձևությունների նրբիմաստային հնարավորությունները: Գրաբարյան կամ բարբառային, ժողովրդախոսակցական բառաձևերի գործածությունները պայմանավորված են բանաստեղծի ոճական հակումներով, նախասիրություններով, տաղաչափական գործոնով, կամ էլ լեզվի զարգացման նախորդ փուլի ու իր ապրած ժամանակաշրջանի արտահայտությունն են դրանք, որոնք, սակայն, երբեք չեն դառնում կամայական կամ անկանոն:

Արևմտահայ գրականի համար կանոնական ձև է համարվում անձնական դերանվան սեռական հոլով + ս // դ հոդ կառույցը, որից շատ հաճախ է օգտվում Թեքեյանը, ինչպես՝

Իմ պարտեզիս մեջ ճերմակ պատերով

.... Ուխտ մը տնկեցի Անպահանջ Սիրո,

.... Գիշեր մը լուսեն երազ մը իջավ

Եվ հուրհրավով իմ աչվներուս

Չորցուց արցունքը, նայվածքս կորույս /16/:

կամ՝

Քու հրեշտակդ այս գիշեր զիս մահու չափ կհուզե

.... Քու պատկերդ աչքիս մեջ և քու ձայնդ ականջիս

Կթրթռաւ աս գիշեր երակներուս մեջ կարծես /31/:

Սակայն քիչ չեն նաև այն օրինակները, որտեղ հեղինակը պատկանելություն ցույց տալու համար կիրառում է դրանցից որևէ մեկը՝ դերանունը կամ հոդը, շատ հաճախ հենց նույն խոսքաշարում, ինչպես՝

Իմ սրտիս մեջ բյուրեղ կանթեղ

Նշույլեցավ բոցը սիրույդ:

Եվ կանթեղին մեջ յուղի տեղ

Հոսուցեցի կրանքս պուտ-պուտ:

Հոն խորանին մեջ հոգիիս

Ժամանակե ի վեր անհուշ

Գամված է քու, ով պաշտելիս,

Քու ոսկեգիծ պատկերն անուշ:

.... Իմ մարմինիս թաց սպունգեն

Քամված կրանքը երբ որ ցամքի,

Սիրույս կանթեղ ալ այն ատեն ,

Լոկ այն ատեն մարե պիտի /14/:

Թերևս որոշ դեպքերում բանաստեղծը հանգավորման խնդիր է լուծել նաև: Այսպես՝ Թեքեյանի քնարերգության մեջ պահպանված են գրական արևմտահայերենի հոգնակի թվի կազմության հիմնական

օրինաչափությունները, սակայն կան «բանաստեղծական» որոշ շեղումներ, որոնք ինքնանպատակ չեն և հիմնականում պատկերավորման խնդիր են լուծում: Մեր գոյականը սովորաբար հոգնակի թվով հանդես չի գալիս, սակայն «Բաց ծովուն մեջ» բանաստեղծության մեջ Թեքեյանը գործածում է սերեր ձևը, ինչպես՝

Ես պգտիկ ու մեծ շատ մը սերերու

-Արշիպեղագոս- նավելով մեջեն,

Առանց ոչ մեկուն քով խարըսխելու

-Ինչ խենթ, խենթ էի,- հասած եմ բաց ծով /206/:

Սակայն հանդիպում են նաև հոգնակիակազմության ակնհայտ սխալ ձևեր: Այսպես՝ «Լեզուն որով գրեցի» բանաստեղծության մեջ Թեքեյանը գրում է՝

Հարիւր տարի ետքը միայն իր այս ձեւով այս սըխալ

Կամ ճիշդ ձեւով կամ հնչմամբ՝ լեզուն անուշ գոր խօսեր

Էին անուշ տղաքներ, գուցե խօսող չունենայ /104/:

Հոգնակերտ մասնիկների կրկնակի կիրառությունը թերևս միայն հանգավորման նպատակով է: «Քառասնամյակ» բանաստեղծության մեջ Թեքեյանը առաջին բանատան մեջ գործածում է երեկ գոյականի բացառական հոլովի վա հոլովման տարբերակը, ինչը օրինաչափ է առհասարակ հայերենի համար՝ երեկուրնէ, իսկ երկրորդ բանատան մեջ սեռական հոլովը կազմում է ի հոլովմամբ, ինչպես՝

Քառասունին, բայց կզգանք երեկուրնէ ավելի,

Թե քաղցըր պահը իր մեջ քաղցրութիւ մը ունի,

...Քառասունին՝ երէկի յոգնութենէն այս առտու

...Հպարտութիւն մը յանկարծ կը կրկնէ ուժը մերին /224/:

Հոլովական այսպիսի զուգաձևությունների շատ ենք հանդիպում Վահան Թեքեյանի չափածոյում: Ասելիքն առավել հանդիսավոր հնչելու համար հեղինակը գործածում է Պոլիս գոյականի և՛ ո հոլովման տարբերակը, և՛ ի հոլովման տարաբերակը, ինչպես՝

Կերթա հանըմն՝ անմատույց, քողածածկ, հոյաձև,

Կին կամ ոգի պահ մը ելած պալատներեն Պոլիսի,

Պոլսո ոգին խուսափուկ, անքննելի, սխարալի.../59/:

Մեր գոյականը հանդես և՛ ո հոլովմամբ, և՛ ու հոլովմամբ, ինչպես՝

Միրտը սիրո ինքնավետմամբ կբերկրի

Հոս ցուրտին մեջ, հոն արևին բոցակեզ /58/:

Միրույս կանթեղ ալ այն ատեն ,

Լոկ այն ատեն մարե պիտի /14/:

Հոլովառության համակարգը ևս դուրս չի մնացել բանաստեղծի մայրենի բարբառի ու խոսակցական հայերենի ազդեցություններից, որտեղ քիչ չեն նաև արևմտահայերենի համար «սխալ ձևերը»՝ արևելահայերենին բնորոշ տարրերը, ինչպես, օրինակ ես, դու դերանուններ տրականի ձևերը: Թեքեյանը կիրառում է և՛ ինծի, քեզի, և՛ ինձ, քեզ ձևերը, ինչպես, օրինակ «Հրաժեշտ» բանաստեղծության մեջ՝

Այս իրիկուն քաղցրորեն և անխնա՝

Ստոյիկյան մը ինչպես

Երակները կբանա,

Միրտս բանալ կուգամ քեզ...

Ըսել կուգամ այս իրիկուն քեզի ես,

Թե ոչ մեկ շիթ կմնա

Սրվակին մեջ գինիես,

Թե վառեցի քահանա.../65/

Բայի խոնարհման համակարգի ոճական հնարավորությունները զգալի տեղ են զբաղեցնում Թեքեյանի բանաստեղծական խոսքում: Այսպես, բանաստեղծի խոսքում նկատելի է բայի հատկապես ըղձական ու ենթադրական ապառնիով և անցյալի ապառնիով ձևերի առատությունը: Սա համատարած է. ի թիվս այլ գործոնների՝ այս երևույթը նաև պայմանավորված է նրանով, որ բանաստեղծի մայրենի բարբառում և գրական արևմտահայերենում ժամանակակից հայոց լեզվի պայմանականի ձևերը հաստատական իրականության, այսինքն՝ սահմանական եղանակի իմաստ են արտահայտում, ինչպես կը ճյուղի բոլոր բարբառներում, և այս ձևերի կիրառությունը Թեքեյանի ստեղծագործություններում նույն արժեքն ունի, ինչպես ասենք անկատար ներկան՝ Չարենցի ստեղծագործություններում, ինչպես՝

Ես այս գիշեր կծախեմ հրեշտակներըս ամեն...

Կես գիշերի լույսին տակ կուզե՞ս, որ մենք սակարկենք.

Ինչպե՞ս, չունի՞ս դուն ինծի բան մը տալիք փոխարեն

...Երթամ մինակըս նորեն մերկ հոգիով ու մտքով,

Ընկերանա թող ինծի օրերուն շուքըդ աղվոր /189/:

կամ՝

Մանկութենես կհիշեմ նախքան ուրիշ ամեն սեր,

Քան ծնողքի, քան քրոջ, ես կզգայի իբրև հայր

Զավկիս համար ապագա, զավկիս համար, որ մեջս էր,

Մեր, որ ինձմե դեպի ինձ կըներ շրջան մը անծայր /188/:

Հայտնի է, որ հայերենում որակական ածականները հիմականում հնարավոր է ածանցել փաղաքական-փոքրացուցիչ ածանցներով, ինչպես՝

փոքր-փոքրիկ, անուշ-անուշիկ, տաք-տաքուկ և այլն: Այս համաբանությամբ Թեքեյանը «Վերջաբան» բանաստեղծության մեջ ստեղծում է խելոքիկ ձևը, որը նաև թարմ մակդիր է՝

Աչքին, բերնին ռունգքին և ականջին, և ձեռքին՝

Երիվարներ խելոքիկ, խենթեցնողն եղար դուն.

Եղար փարոս մը ճերմակ՝ կյանքի ծովին վրա մթին,

Նավերը հետ քաշելով՝ բաշխեցիր լույսդ ամենուն /173/:

Չափածո խոսքը հաճախ հանգավորման խնդիրները լուծելու համար ուղղակի պարտադրում է հեղինակային ընտրություն կատարել այս կամ այն ձևերի մեջ, այդ թվում նաև քերականական զուգաձևությունների, ճիշտ և ոչ այնքան հանձնարարելի ձևերի միջև. սա միանգամից երկու խնդիր է լուծում՝ նախ հանգավորման, ապա նաև միօրինակությունից խուսափելու:

Այսպիսով, Վահան Թեքեյանը, ելնելով հայ գրական լեզվի, նրա քերականական օրինաչափությունների ու կանոնների մշակման ընդհանուր անհրաժեշտությունից, իր ստեղծագործություններում հիմնականում ճիշտ է արտացոլել հայոց լեզվի ձևաբանական համակարգի իրողությունները:

Գրականություն

1. Ավետիսյան Յու., Արևմտահայ բանաստեղծության լեզուն, Երևան, 2002:
2. Դեմիրճյան Դ., Ժամանակակից հայ գրական լեզվի զարգացման տենդենցները, ԵԺ, հ 8, Երևան, 1963:
3. Եզեկյան Լ., Գրական աշխարհաբարը և արևելահայ պատմավեպի լեզուն, Երևան, 1990:
4. Եզեկյան Լ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Երևան, 2007:
5. Պապոյան Ա., Չափածոյի լեզվական արվեստի հարցեր, Երևան, 1976:
6. Թեքեյան Վ., Երկեր, Երևան, 1958:

Summery

Grammatical, morphological stylistic volue in fact's
in Vahan Teqeyan's verse

In Vahan Teqeyan's artspeech general morphological corformities, which basically have found right expression in his works, which are shoron in specific form, the digreessions completed out of the literary norms are often valuable stylistically.

Резюме

Стилистическое значение грамматических и морфологических
реалий в поэзии Вагана Текеяна

Морфологические всеобщие закономерности исскуства Вагана Текеяна, которые в основном нашли правильное выражение в своих произведениях, проявляются своеобразно, а отклонения от литературных норм часто имеют стилистическую ценность.